

NKÜ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

UKRAYNA’NIN İŞGALİNE GİDEN SÜREÇTE KIRIM’DA KUVVET KULLANMA SORUNU

*Araş. Gör. Mehmet Zahid ERER **

ÖZ

Kırım, 2014 yılında yapılan bir referandumla Rusya’ya bağlanmıştır. Bu referandum uluslararası toplumda büyük yankı uyandırmıştır. Kırım’ın 2014 yılında bağımsızlığını ilan edişi ve Rusya Federasyonu’nun bir parçası oluşuna ilişkin sürecin bilinmesi, Ukrayna’nın bilfiil işgalini ve günümüzdeki durumunu anlayabilmek açısından önemlidir. Ayrıca, Kırım’ın ilhakında, Rusya’nın uluslararası hukukta mevcut olan kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak değerlendirilebilecek eylemlerinin bulunup bulunmadığının tespitiyse hem uluslararası hukuk hem de uluslararası ilişkiler araştırmaları bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu noktada, her iki tarafça ileri sürülen argümanların birlikte değerlendirilmesi ve uluslararası hukuk bağlamında bir sonuca varılması gerekmektedir. Fakat bu meselenin anlaşılabilirliği tarafların ileri sürdüğü çelişkili açıklamalar ve bunlara yönelik ısrarları sebebiyle güçleşmektedir. Zira, Rusya’nın ileri sürdüğü ilhakı haklı kılmaya yönelik sebepler gayet makul gözükse de bunların bazı noktalarda gerçekten bağdaşmadığı gözükmektedir. Bu çalışmada, genel manada, Rusya’nın Kırım’ı ilhak edişinin uluslararası hukuka uygunluğu meselesi irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Kırım’ın İlhakı, Kuvvet Kullanma Yasağı, Self Determinasyon

* Araş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı/ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı erzazahid@gmail.com ORCID 0000-0001-7516-9300

THE ISSUE OF USING FORCES IN CRIMEA DURING THE OCCUPATION OF UKRAINE

*Res. Asst. Mehmet Zahid ERER***

ABSTRACT

Crimea became part of Russia in a referendum in 2014. This referendum had great influences in the international community. Knowing the process of Crimea's declaration of independence in 2014 and becoming a part of the Russian Federation is important in order to understand the occupation of Ukraine and current situation. In addition, it has great importance in terms of both international law researches and international relations researches to determine whether Russia's actions that can be considered as a violation of the prohibition of use of force in international law by the annexation of Crimea. At this point, it is necessary to evaluate the arguments that put forward by both sides and to reach a conclusion in the context of international law. However, the understanding of this issue becomes difficult due to the contradictory statements of the parties and their insistence on them. Because, although the reasons to justify the annexation claimed by Russia seem quite reasonable, they do not seem to be compatible with reality at some points. In this study, in general terms, compliance of Russia's annexation to Crimea under international law is examined.

Keywords: Russia, Ukraine, Annexation of Crimea, Prohibition of Use of Force, Self Determination

Extended Summary

Before the annexation of Crimea by Russia in 2014, Crimea had the status of an independent state, which was referred to as the Autonomous Republic of Crimea but is closely tied to Ukraine. Since, according to the article 2 of the Ukrainian Constitution, the Ukraine unit is a state, and according to the article 134, the Autonomous Republic of Crimea is an autonomous region that is closely connected to Ukraine and decides to preserve the powers of the Ukrainian Constitution. The annexation of Crimea to the Ukrainian Soviet Socialist Republic as a gift in 1954 and its re-connection to Russia with the referendum held in 1991, but its attachment to Ukraine after the dissolution of the USSR. In this sense, Russia's claim is that Crimea always belongs to Russia. However, there is a forgotten point that historically, Russia's dominance over Crimea has been only seventy-three years. The existence of four

** Research Assistant, Tekirdağ Namık Kemal University, School of Law, Department of Constitutional Law/ L.L.M. Candidate, Istanbul Medeniyet University, Institute of Graduate Studies, Department of Public Law ererzahid@gmail.com ORCID 0000-0001-7516-9300

hundred groups of Russians, ignoring the persecution and exile of the Crimean Tatars, who can be seen as the real owners of Crimea for a long time, is extremely thought-provoking. The referendum, which envisaged the annexation of Crimea to Russia, was held under the indirect pressure of the Russian soldiers. Just before the referendum, pro-Russian Sergey Aksyonov was elected Prime Minister in the Crimean parliament and it was decided to hold a referendum, which envisages joining Russia. Although it is claimed by Russia that the soldiers are masked to ensure the legitimacy of the issue and that the Russian troops are there to assist the troops exercising their right of self-defense, there is serious evidence that these are erroneous determinations. Even if there is no presence of Russian soldiers there, it is obvious that the referendum was not held in democratic and non-oppressive ways. Since, before the referendum, the Ukrainian press was censored, the tension in the region reached a high level and equality of opportunity was not created. None of the questions posed to the public in the referendum include the expression of the continuation of the current situation, that is, the continuation of the administration in accordance with the 1996 Ukrainian constitution. The Crimean Tatars, who constitute the essential element of Crimea, boycotted the referendum and claimed that the election was not held through legitimate means. At this point, it seems that it can be claimed that this referendum was a plebiscite referendum. It would be a mistake to think that the people of Crimea exercised their right to self-determination with the 2014 referendum, as claimed by Russian President Vladimir Putin, within the oppressive environment in which the referendum was held. Although the use of the right of self-determination is legitimate, abuse of this right cannot be considered. Since it would be a mistake to think that the people used their right to self-determination with a referendum held in an undemocratic environment and against the territorial integrity of Ukraine. There is serious evidence that the prohibition on the use of force in international law and the territorial integrity of Ukraine have been violated by Russia. However, Russia is trying to cover up this issue. Even if it is thought that Crimean Prime Minister Aksyonov and the deposed leader of Ukraine Yanukovich called for help from Russia and that Russian soldiers were in Crimea for the purpose of helping the legitimate defense units, as Russia claims, it is doubtful whether the right of self-defense of the Crimean people has arisen.

GİRİŞ

Kırım, coğrafi konum olarak Karadeniz'in kuzeyinde bulunan ve Rusya ile Ukrayna arasında kalan bir yarım adadır. Kırım'ın tarihi arka planına bakılacak olursa, Kırım üzerindeki egemenlik süreç içerisinde sıkça değişime uğramıştır. Bu kapsamda, 18. yüzyılda Kırım üzerindeki egemenlik Osmanlı İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu arasında değişkenlik göstermiştir. Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı egemenliği, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar sürmüştür¹. Bundan sonraki süreç içinde bir süre bağımsız bir statüye erişen Kırım Hanlığı, 1783 yılında İkinci Yekaterina'nın tek taraflı manifestosuyla Rus Çarlığı'na ilhak edilmiştir². 1944 yılına gelindiğinde, Kırım'ın esaslı unsuru olan Kırım Tatar Türkleri, II. Dünya Savaşında Hitler ile iş birliği yaptıkları gerekçesiyle Orta Asya'ya sürgün edilmiştir³. İlerleyen süreçte, Kırım'ın 1954 yılında Rusya tarafından Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandığını görmekteyiz⁴. 1990'lı yıllar itibariyleyse Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu önderliğinde kurulan Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı çerçevesinde yaklaşık 150.000 Kırım Tatarı Kırım'a geri dönmüştür⁵. Sovyetler Birliği (SSCB)'nin Kırım Tatarlarından duyduğu çekinceler sebebiyle, 20 Ocak 1991 tarihinde Kırım'da bir referandum yapılmış ve Kırım, Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır⁶. Bundan sonraki süreçte, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Kırım Ukrayna'ya tekrardan bağlanmış ve 1996 tarihli Ukrayna Anayasasıyla Kırım Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti statüsünü almıştır⁷. 16 Mart 2014 tarihinde, bu çalışmanın da temel konusunu oluşturan, Kırımlıların Ukrayna'dan ayrılışına ilişkin referandum yapılmış ve referandum %96,77'lik oy oranıyla Kırım'ın Rusya Federasyonu'na bağlanması yönünde sonuçlanmıştır⁸. Bu referandum, Rus askerinin kontrolü altında gerçekleştiğine ilişkin birtakım iddialar çerçevesinde, uluslararası toplum tarafından tanınmamış ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da tavsiye niteliğinde kararıyla bu referandumun tanınmaması yönünde karar vermiştir. Her ne kadar devletlerin çoğunluğu Kırım'ın ilhakını uluslararası hukuka aykırı görmekteyse de Kırım'ın ilhakı meselesinin

¹ Furkan Ünlü, 'Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı Açısından Kırım Sorunu' (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi 2017) 6

² Esra Dayı, 'Siyasi ve Hukuki Boyutlarıyla Sovyet Sonrası Rusya-Ukrayna İlişkileri ve Kırım Krizi' (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi 2019) 128

³ Ünlü (n 1) 32

⁴ ibid 33

⁵ ibid 34

⁶ ibid

⁷ ibid 35

⁸ Emrah Zengin, 'Uluslararası Hukukta Kendi Kaderini Tayin İlkesi ve Kırım'ın İlhakı'nın Bu Çerçeve Değerlendirmesi' (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 2019) 44

Rusya'nın ileri sürdüğü iddialar eşliğinde ele alınması meselenin objektif değerlendirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Kırım üzerindeki kontrolün Rusya tarafından ele geçirilmesi bağlamındaki tartışmalar, Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihi itibarıyla Ukrayna üzerinde bilfiil işgale başlamasıyla birlikte daha da artmıştır. Bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla Rusya, Ukrayna'yı işgal hareketlerine devam etmektedir. Bundan ötürü, Rusya birçok devlet tarafından ciddi yaptırımlara tabi tutulmaktadır. Ancak bir yıl öncesine yani 2021 yılına bakacak olursak, Kırım'ın ilhakının yedinci yıldönümünde devletler sadece kınamayla yetinmiştir. Örneğin, DW'nin yapmış olduğu bir haberde, "*Dünyanın önde gelen sanayi ülkelerinden oluşan Yediler Grubu (G7), Kırım'ın ilhakının yedinci yıldönümünde ortak bir açıklama yaparak Rusya'yı kınadı.*"⁹ başlığı karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonucu devletler arasında yükselen gerilimin Ukrayna'nın işgale kadar devam ettiğini ve işgalden sonra da sıkça gündeme geldiğini görmekteyiz. Rusya ise bu kınamalara hiç aldırmaz etmemiştir ve etmemektedir. Çünkü ilk günkü açıklamayla Rusya Devlet Başkanı Putin, "*Kırım'ın insanların gönüllerinin derinliklerinde hep Rusya'nın bir parçası*"¹⁰ olarak kaldığını ifade etmiş ve sonrasında da Rusya tarafından geri adım atılmamıştır. Bununla birlikte Kırım'ın ilhakının sekizinci yıldönümü 18 Mart 2022'de Rusya ile Ukrayna arasındaki çatışmalar bilfiil devam ederken kutlandı¹¹. Rusya Devlet Başkanı Putin, kutlamalar sırasında "*18 Mart 2014'te Kırım ve Sivastopol'de yapılan referanduma giden insanların kendi topraklarını birleştirmeyi istemeleri ortak kaderimizdi. Kendi topraklarında yaşadılar ve yaşadıkları tarihi vatanları Rusya ile ortak bir kaderi yaşamak istediler. Bunu yapmaya hakları vardı ve amaçlarına ulaştılar. Öncelikle bayramlarını kutlayalım, bu onların bayramıdır. Tebrikler!*" ifadelerini kullanmıştır¹². Tüm bu gelişmeler bize göstermektedir ki; özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini anlayabilmek için Kırım'ın ilhakının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı meselesini doğru değerlendirmek büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, Kırım'ın Rusya tarafından ilhakından önceki durumu ve Kırım'ın ilhakına giden süreç hakkında bilgilendirme yapılacaktır. Daha sonra, Rusya ve

⁹ DW, 'G7'den Rusya'ya: Kırım'ın İlhakını Tanımayacağız' (2021) <<https://p.dw.com/p/3qoBA>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022.

¹⁰ BBC News, 'Ukraine crisis: Crimea always been part of Russia, says Putin' (2014) <<https://www.bbc.com/news/av/world-europe-26624471>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022.

¹¹ Hürriyet, 'Rusya, Kırım'ın İlhak Edilişinin 8. Yıldönümü Kutladı...' (2022) <<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-kirim-in-ilhak-edilisinin-8-yildonumu-kutladi-putinin-konusmasindaki-tuhaf-aksilik-dikkat-cekti-42025512>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022.

¹² ibid.

Ukrayna tarafından ortaya atılan iddialar eşliğinde Kırım'ın ilhakının uluslararası hukuktaki kuvvet kullanma yasağına aykırılık teşkil edip etmediği irdelenmeye çalışılacaktır.

I. KIRIM'IN 2014 YILINDA İLHAKININ ARKA PLANI

Kırım'ın 2014 yılında yapılan referandum neticesinde Rusya'ya bağlanmasını anlayabilmek için, referandumdan önceki Kırım'ın statüsünü bilmek gerekmektedir. 2014 yılındaki referandumdan önceki Kırım'ın özel yapısına bakacak olursak; Kırım, bağımsız bir statüye sahip olmakla birlikte Ukrayna'ya bağlıdır. Zira, Ukrayna Anayasasının 134. maddesinde de belirtildiği üzere Kırım Özerk Cumhuriyeti Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçasıdır ve Ukrayna Anayasası'nın tanıdığı yetkisel sınırlar dahilinde karar vermeye yetkilidir. Bu bağlamda ikinci bölümde yapılacak hukuki incelemelerden önce, ilk olarak Kırım'ın 2014 yılındaki referandumdan önceki tarihi arka planı ve bu bağlamda Budapeşte Memorandumu ele alınacaktır. Akabinde ise Rusya'nın Kırım'ı 2014 yılında ilhak edişine ilişkin süreç hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunulacaktır.

A. KIRIM'IN 2014 YILINDAN ÖNCEKİ DURUMU

Kırım yarımadasının tamamı, 1427-1783 yılları arasında üç yüz yıldan fazla bir zaman diliminde, Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olan Kırım Hanlığınca yönetilmiştir¹³. Bu dönem boyunca, Kırım'da asli olarak Kırım Tatarları bulunmuştur¹⁴. Bu dönemden sonrasına bakılacak olursa, 1783'te Kırım'ın Rusya'ya bağlandığı görülmektedir. Bu gelişmeyle birlikte Kırım'daki Tatarların durumu, “...gerçekte yarımadaanın geçtiğimiz bin yıl içindeki asli unsuru Türkçe konuşan Kırimlilerdir ve azınlık durumuna Kırım'ın ancak 1783'te Rusya tarafında işgal edilmesiyle düşmüşlerdir.”¹⁵ şeklinde açıklanabilmektedir. Yani, 1783'ten sonraki süreçte Kırım'daki Tatar nüfusu topraklarına el koyma, sürgün etme, başka yerden Slav toplulukları getirme ile dini ve kültürel baskı gibi politikalarla sayı ve oran olarak azaltılmıştır¹⁶. Bu baskıların sonucunda Tatarlar için “Osmanlı İmparatorluğu'na doğru tam bir hicret hareketi

¹³ Zengin (n 8) 38

¹⁴ ibid.

¹⁵ M Akif Kireççi ve Selim Tezcan, 'Kırım'ın Kısa Tarihi' [2015] Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi 10

¹⁶ ibid 34

ortaya çıktı.”¹⁷ şeklinde yorumlar görülebilmektedir. 1783 ile 1922 yılları arasında yaklaşık bir milyon sekiz yüz bin Tatarın yurtlarından sürgün edildiği tahmin edilmektedir¹⁸.

19. Yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, Kırım Tatar Türkleri arasında bir uyanış gerçekleşmeye başlamış ve bu uyanışın en önemli ismi İsmail Gaspıralı olmuştur¹⁹. İsmail Gaspıralı'nın yöntemindeki temel odak noktası eğitimidir ve Müslüman Tatarların entelektüel düzeylerinin artırılması gerektiği yönündeki görüşlerini ortaya koymuştur²⁰. İsmail Gaspıralı'nın yetiştirdiği öğrenciler Rusya'da bulunan Müslümanların durumunun iyileşmesi için büyük gayretler göstermiştir²¹. Çarlık hükümetinin baskıları sonucu 1910 yılında dağılışıma kadar “*Genç Tatarlar*” ismiyle anılan bu hareket, Kırım Tatar Türkleri arasında ortaya çıkmış olan ilk siyasi harekettir²². Ekim 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nden yararlanan Kırım Tatar Milliyetçileri, Aralık 1917'de toplanmış ve 26 Aralık 1917'de Kırım Ahali Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir²³. Numan Çelebi Cihan liderliğindeki ilk Kırım Tatar hükümeti aynı gün içinde kurulmuştur²⁴. Bu hareketin oluşmasında İsmail Gaspıralı'nın ve onun yetiştirdiği talebelerin etkisi çok büyüktür²⁵. Bu girişime karşı olan Bolşevikler, “*26 Ocak 1918 tarihinde Bahçesaray'ı, ertesi gün ise Kırım'ın başkenti olan Akmescit'i ele geçirmişlerdir.*”²⁶. Bolşeviklerin Kırım'ı ele geçirmesinden sonra, Numan Çelebi Cihan binlerce kurbanla birlikte idam edilmiştir²⁷. İlerleyen süreçteyse Bolşevikler tarafından “*18 Ekim 1921'de Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ÖSSC)*” kurulmuştur²⁸.

Bolşevik idaresindeki 1921 ile 1941 yılları arasında, yüz yetmiş bin Tatar ya öldürülmüş yahut sürgün edilmiştir²⁹. Ancak ilerleyen süreçte Kırım Tatarları daha da büyük bir sürgünle karşı karşıya kalmıştır. Rus kaynaklarına göre, 1944'e kadar olan yani Alman işgal kuvvetlerinin bulunduğu süreçte, Kırım halkı Alman işgal kuvvetleriyle geniş çaplı iş birliği yapmıştır³⁰. Bu sebeple başlatılan operasyonla, Kırım Tatarları 15-20 dakika içerisinde hazırlanmaları için Kızıl Ordu birlikleri tarafından uyarılmış ve Tatarlar, çok kötü şartlarda dört

¹⁷ ibid 35

¹⁸ ibid 36

¹⁹ Ünlü (n 1) 25

²⁰ Dayı (n 2) 27

²¹ Ünlü (n 1) 26

²² ibid.

²³ Kireççi ve Tezcan (n 15) 43

²⁴ ibid.

²⁵ Ünlü (n 1) 27

²⁶ ibid.

²⁷ Kireççi ve Tezcan (n 15) 43

²⁸ ibid 44

²⁹ ibid 48

³⁰ ibid 49

haftalık yolculukla, sığır kamyonlarında Orta Asya'ya gönderilmiştir³¹. Kırım Tatarlarının yerlerine ise Ruslar ve Ukraynalılar yerleştirilmiştir³². Öyle ki, SSCB'de “*Kırım Tatarı*” olarak herhangi bir ifadenin kullanılması yasaklanmış ve Kırım Tatarlarının Kırım'a dönüşüne izin verilmemiştir³³.

30 Haziran 1945'te, Kırım'ın statüsü değiştirilmiş ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanarak “Kırım Oblast (vilayet)”ı adını almıştır³⁴. Bu gelişmelerin akabinde Kırım Oblastı “*Ukrayna ve Rusya'yı birleştiren 1654 tarihli Preyaslav Antlaşması'nın 300. Yıldönümü hediyesi olarak 1954 yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin egemenliğine*” bırakılmıştır³⁵. Ancak yapılan bu değişikliğin sadece kâğıt üstünde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde yapılan idari bir değişiklik niteliğinde olduğu ifade edilmektedir³⁶.

1991 yılına gelindiğinde, Kırım Tatarlarının Kırım'a dönüşü hızlanmıştır. Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu'nun öncülüğünde kurulmuş olan Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı bünyesinde yaklaşık yüz elli bin Kırım Tatarı, Kırım'a geri dönmüştür³⁷. Kırım'a dönüşlerin hızlanması Rusları tedirgin etmiş ve 20 Ocak 1991 tarihli referandumla “*...Kırım Oblastı Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine dönüşmüş ve Ukrayna'nın Kırım Oblastı üzerindeki hâkimiyeti sona ermiştir.*”³⁸ denilebilmektedir. 19 Ağustos 1991'de ise SSCB dağılma sürecine girmiş ve Kırım parlamentosu Eylül 1991'de egemenliğini ilan etmiştir³⁹. Kırım, SSCB'nin dağılmış olması ve Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmiş olmasından dolayı Ukrayna toprakları içinde yer almıştır⁴⁰. 1996 tarihli Ukrayna Anayasası'na göre Kırım, “Kırım Özerk Cumhuriyeti” olarak düzenlenmiştir. Yine 1996 tarihli Anayasaya göre Kırım Özerk Cumhuriyeti, Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası olarak düzenlenmiş ve Ukrayna Anayasası'nın sınırları dahilinde karar alabileceği belirtilmiştir⁴¹. 2010 yılı itibariyle, Sovyet Birliği'nin çöküşünden on beş yıl sonra yaklaşık üç yüz bin Tatar Ukrayna'ya dönmüş olsa da nüfusun sadece yüzde 12'sini teşkil etmiştir⁴².

³¹ ibid 48

³² ibid 51

³³ ibid 47

³⁴ Ünlü (n 1) 33

³⁵ ibid.

³⁶ ibid.

³⁷ ibid 34

³⁸ ibid.

³⁹ Dayı (n 2) 48

⁴⁰ Ünlü (n 1) 35

⁴¹ Dayı (n 2) 111

⁴² Kireççi ve Tezcan (n 15) 57

Bu noktada, genel manada Kırım'ın tarihine baktığımız vakit, Kırım'ın etnik kimlik olarak Tatarlara ait bir toprak parçası olduğu görülmektedir. Kırım, Rus hakimiyeti altında yetmiş üç yıl geçirmişken Ukrayna hakimiyeti altında da sadece 1954 ile 2014 yılları arasında yani altmış yıl geçirmiştir. Buna karşılık Kırım, en az 400 yıl boyunca Tatarlara ait olmuştur⁴³.

B. BUDAPEŞTE MEMORANDUMU

Budapeşte Memorandumu, 1994'te Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İngiltere ve Ukrayna arasında imzalanmıştır. Bu memorandum, Kırım'ın Rusya tarafından 2014 yılında ilhakının hukuki meşruiyeti bakımından önem arz etmektedir. Memorandumun birinci maddesiyle Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyulması gerektiği düzenlenmektedir. İkinci maddesiyle taraf devletlerin meşru savunma hakkı veya Birleşmiş Milletler Anlaşması'na uygun biçimde meşru kuvvet kullanılması dışında, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı her türlü kuvvet kullanma eyleminden kaçınacakları ve Ukrayna'ya karşı herhangi bir silahlı eylemlerinin olmayacağını kabul ettikleri düzenlenmiştir. Yine üçüncü maddesiyle, taraf devletler Ukrayna'nın çıkarlarına karşı herhangi bir ekonomik baskıdan uzak duracaklarını kabul etmişlerdir. İlerleyen maddelerde de Ukrayna'ya karşı nükleer silah kullanımından kaçınılacağına ve Ukrayna'ya karşı kuvvet kullanımından uzak durulacağına ilişkin çeşitli maddeler üzerinde mutabakat sağlanmıştır.

Memorandumun hukuki niteliğine bakacak olursak, Birleşmiş Milletlerin antlaşmalarına ilişkin el kitabında, memorandum, tipik antlaşmalardan daha az resmi olan antlaşmalar olarak ifade edilmiştir⁴⁴. Dolayısıyla her ne kadar memorandum daha az resmi anlaşma olarak gösterilmiş olsa da Budapeşte Memorandumu bir anlaşma niteliğindedir. Böylelikle taraf devletler, uluslararası hukuktaki rızailik ilkesinin bir gereği olarak, memorandumda yazılı olan hükümlere uyma yükümlülüğü altındadır. Bu memorandumun taraf devletler açısından geçerli olmayacağını düşünmek hatalı olacaktır.

Budapeşte memorandumundan sonra 2000 yılında Vladimir Putin'in devlet başkanı olarak göreve gelmesiyle birlikte Rus dış politikasında canlılık başlamıştır⁴⁵. Bu canlılıkla birlikte Rusya'nın belirgin şekilde hibrit savaş modelini uyguladığı söylenebilmektedir. Zira, *"Rus doktrininde belirtildiği gibi hibrit savaşın harekât ortamı insan zihnidir; dolayısıyla bilgi*

⁴³ Dayı (n 2) 96

⁴⁴ UN Treaty Handbook, *Treaty Handbook* (United Nations Publication, 2012) 68

⁴⁵ Ali Cengiz, 'Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı Kapsamında Rusya-Ukrayna Krizinin ve Kırım'ın İlhakının Değerlendirilmesi' (2017) 15 Legal Hukuk Dergisi 4931, 4933

harbi ve psikolojik harekât, hibrit savaşın temel araçlarıdır."⁴⁶ şeklinde ifade edilebilir. Yani hibrit savaş, askeri güç doğrudan kullanılmadan gerçekleşen bir savaş modeli olarak görülmektedir. Dolayısıyla Rus dış politikasında değişen strateji farklılığından ötürü Rusya'nın Budapeşte Memorandumunun hükümlerine aykırı davranmış olması muhtemel gözükmektedir. Bununla birlikte, Budapeşte Memorandumu açıkça göstermektedir ki Rusya'nın ve diğer taraf devletlerin, Birleşmiş Milletler Antlaşması'na ek olarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ayrıca saygı gösterme yükümlülüğü vardır.

C. KIRIM'IN 2014 YILINDA RUSYA TARAFINDAN İLHAK EDİLME SÜRECİ

Ukrayna'nın uzun bir süredir içinde bulunduğu artan yoksulluk ve kötü yönetim gibi birçok sorunun oluşturduğu rahatsızlık, 22 Kasım 2013 tarihi itibarıyla Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in Ukrayna'nın AB ile imzalayacağı Ortaklık Serbest Ticaret Anlaşmasını imzalamaktan vazgeçtiğini açıklamasıyla, hat safhaya ulaşmış ve kitlesel protestoların başlamasına sebep olmuştur⁴⁷. Bu olaylar büyümüş, 22 Şubat 2014'te Ukrayna Meclisi tarafından Yanukoviç görevden alınmış ve yeni bir hükümet kurulmuştur⁴⁸. Bu gelişme üzerine Yanukoviç 22 Şubat 2014'te Rusya'ya sığınmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 3 Mart 2014 Tarihli 7125'inci Toplantısında, Rusya'yı temsil eden Churkin, Ukrayna eski Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in 1 Mart 2014 tarihli mektubunu okumuştur. Bu mektubun içeriğinde Yanukoviç, Rusya'dan ülkesinin içinde bulunduğu kriz ve kaos ortamından çıkması için yardım çağrısı yapmıştır⁴⁹.

1 Mart 2014'te Rusya Meclisinden çıkan kararla Rus askerine Ukrayna topraklarında kuvvet kullanma yetkisi verilmiştir⁵⁰. Bundan sonraki süreçte, Kırım'da bulunan Ukraynalı Rusya taraftarları Kırım Meclisini işgal etmiş ve Rus bayraklarını meclise asmıştır⁵¹. Bu noktada bazı kaynaklara göre de maskeli silahlı birlikler Kırım Meclisini işgal etmiştir⁵².

⁴⁶ Ali Nedim Karabulut, 'Eski Savaş, Yeni Strateji: Rusya'nın Yirmibirinci Yüzyıldaki Hibrit Savaş Doktrini ve Ukrayna Krizi'ndeki Uygulaması' (2016) 13 Uluslararası İlişkiler/International Relations 25, 39

⁴⁷ Dayı (n 2) 90

⁴⁸ Christian Marxsen, 'The Crimea Crisis – An International Law Perspective' (Social Science Research Network, 2014) SSRN Scholarly Paper ID 2520530 369 <<https://papers.ssrn.com/abstract=2520530>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022

⁴⁹ UN Security Council, 'Security Council 7125th Meeting' (2014) <<https://undocs.org/en/S/PV.7125>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022

⁵⁰ Marxsen (n 48) 369

⁵¹ Ünlü (n 1) 112

⁵² Zengin (n 8) 43

Mecliste bağımsızlık referandumunu tartışmaları yapılırken parlamento özel oturuma çağrılmış ve Rusya yanlısı Sergey Aksyonov kullanılan oy pusulalarının orada bulunan mevcut askerlerce taşınması suretiyle başbakan seçilmiştir⁵³. Marxsen'in de ifade ettiği üzere, her ne kadar Kırım'da direniş gösteren kişilerin yerel militanlar olduğu Rusya tarafından iddia edilse de birçok basın raporu göstermektedir ki sadece yerel militanlar değil Rus askerleri de Kırım'da bulunmaktaydı⁵⁴.

Bundan sonraki süreçte, “...Rus birliklerinin Kırım'a müdahil olmasıyla sorun uluslararası bir boyut kazandı”⁵⁵ görülmektedir. Dolayısıyla Ukrayna'nın iç krizi olarak başlayan mesele Kırım'a Rusya'nın müdahale etmesine kadar uzanmıştır. Meclisin işgalinden sonraki süreçteyse, “6 Mart 2014'te Kırım Yüksek Konseyi, maskeli ve silahlı birliklerin gölgesi altında Kırım'ın statüsü için bütün Kırımlıları 16 Mart 2014'te yapılması planlanan referanduma götürme kararını kabul etmiştir.”⁵⁶. Ukrayna, 7 Mart 2014 tarihi itibarıyla otuz bin Rus birliğinin Kırım'da olduğunu ifade etmiştir⁵⁷. Referandumda şu iki soru yöneltilmiştir: “1-) Rusya'ya bağlanmaya razı mısınız? 2-)1992 yılı Kırım Anayasa'sının yeniden yürürlüğe girmesi ve Kırım'ın Ukrayna'nın bir parçası olmasına razı mısınız?”⁵⁸. Bu referanduma %83 oranında bir katılım sağlanmış ve katılanların %93'ü Rusya'ya bağlanma yönünde oy kullanmıştır⁵⁹. Bu referandumu, Kırım Tatarları boykot etmiştir. Kırım Tatar Milli Meclis üyesi Rıza Şevkiyev ise seçimlerin şaibeli olduğunu, sonucun bu yönde çıkacağını tahmin ettiklerini ama bu oy oranının çıkmasının mümkün olmadığını ve Ruslar tarafından ikişer üçer oy kullanıldığını ifade etmiştir⁶⁰. Referandumdan sonra, Rusya ve Ukrayna arasında Rus askeri birlikleri yerine dönene kadar 21 Mart'a kadar ateşkes imzalanmıştır⁶¹. Referandumdan çıkan sonuç gereğince, 18 Mart 2014'te Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını öngören anlaşma, Rusya

⁵³ ibid.

⁵⁴ Marxsen (n 48) 369

⁵⁵ Fatma Taşdemir ve Adem Özer, ‘Uluslararası Hukuk Açısından Kırım Sorunu: Kosova'nın Rövanşı Mı?’ (2015) 10 Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 43, 44

⁵⁶ Zengin (n 8) 43

⁵⁷ Reuters, ‘Ukraine Says Russian Troops in Crimea Have Doubled to 30,000’ (2014)

<<https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-troops/ukraine-says-russian-troops-in-crimea-have-doubled-to-30000-idUSBREA260PW20140307>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022.

⁵⁸ Taşdemir ve Özer (n 55) 51

⁵⁹ ibid.

⁶⁰ Al Jazeera Türk, ‘Kırım Tatarları Sonuca Tepkili’ (2014) <<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kirim-tatarlari-sonuca-tepkili>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022

⁶¹ Reuters, ‘Ukraine, Russia Agree Crimea Truce until March 21: Ukraine Minister’ (2014)

<<https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-truce-idUSBREA2F0DP20140316>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022

tarafından imzalanmıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise Kırım'da Rus askerinin bulunma sebebini, çıkacak çatışmaları önlemek olarak göstermiştir⁶².

Netice itibariyle, Rusya 2013 yılı itibariyle Ukrayna'da başlayan iç krizin sonrasında Kırım meclisinde alınan referandum kararının akabinde alınan Rusya'ya bağlanma kararı neticesinde Kırım'ı ilhak etmiştir. Burada her ne kadar yerel militanların mı yoksa Rus askerinin mi Kırım halkı ve parlamentosu üzerinde baskı uyguladığı bilinmese de seçimleri Kırım Tatarlarının boykot etmesi ve seçimlerde yaşanan usulsüzlükler sebebiyle Kırım'ın Rusya'ya bağlanması yönünde yapılan referandum demokratik olmayan yollardan gerçekleşmiştir.

II. ULUSLARARASI HUKUK VE KIRIM'IN İLHAKI

Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından ilhakı meselesinin uluslararası hukukta meşru olup olmadığı tartışmalıdır. Bu kapsamda Rusya'nın Kırım halkının self determinasyon hakkını kullandığına ilişkin iddialarıyla uluslararası hukukta mevcut olan kuvvet kullanma yasağının birlikte incelenmesi gerekmektedir. Yani Kırım halkının self determinasyon hakkını kullandığına ilişkin kanıya varılacak olursa Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının meşru olduğu söylenebilecektir. Bu noktada, Kırım'ın Rusya'ya bağlanması dünyadaki devletlerin büyük bir kısmı tarafından tanınmazken, bu ilhak siyasi birliktelikler ve sair nedenlerden dolayı bir kısım devletlerce tanınmıştır^{63,64}. Bu bölümde, Kırım'ın ilhakını tanımayan devletlerin Kırım'ın ilhakını tanımama gerekçeleri ve Birleşmiş Milletler'in Kırım'ın ilhakına ilişkin referandumun tanınmamasına ilişkin kararı, Rusya'nın Kırım'ı ilhak nedenleri ile incelenecektir.

A. ULUSLARARASI HUKUKTA SELF DETERMİNASYON HAKKI VE KIRIM'IN İLHAKI

Self determinasyon hakkı ya da başka deyişle halkların kendi kaderini tayin etme hakkı uluslararası hukukta mevcut olan bir haktır. Self determinasyon hakkı Birleşmiş Milletler Antlaşmasının birinci ve elli beşinci maddeleri ile düzenlenmiş olmasına rağmen içeriğine

⁶² Amanda Paul, 'Crimea One Year after Russian Annexation' (2015) 2

<<https://www.epc.eu/en/Publications/Crimea-one-year-after-Russian-annexation~215ef8>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022.

⁶³ Dayı (n 2) 130

⁶⁴ Bu devletler arasında Ermenistan, Belarus, Bolivya, Küba, Nikaragua, Kuzey Kore, Sudan, Suriye, Venezuela, Zimbabve bulunmaktadır.

yönelik gelişmeler Uluslararası Adalet Divanı görüşleri ve Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarıyla birlikte oluşturulmaya çalışılmıştır. Self determinasyon hakkı emredici hukuk kuralı (jus cogens) olarak nitelendirilmiştir⁶⁵. Bu hakkın aynı zamanda 1966 tarihli “Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi” ile “BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” kapsamında düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun kabul etmiş olduğu 24/10/1970 tarihli “Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostane İlişkilere İlişkin Milletlerarası Hukuk İlkeleri Bildirisi”nde de self determinasyon hakkının halklar için bir hak ve devletler için bir yükümlülük olduğuna yer verilmiştir⁶⁶. Bundan dolayı da “...self determinasyon hakkının kullanılmasının engellenmesi durumunda, uluslararası hukuk halklara direnme hakkı tanımaktadır.”⁶⁷ denilebilir. Ancak self determinasyon hakkının ülke bütünlüğüne aykırı kullanılamayacağı Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostane İlişkilere İlişkin Milletlerarası Hukuk İlkeleri Bildirisi’nde şöyle ifade edilmiştir;

“Yukarıda yer alan paragraflardaki hiçbir şey, yukarıda tanımlanmış bulunan halkların eşit hakları ve kendi geleceğini tayin etmesi ilkesine uygun olarak kendilerini yöneten ve böylece ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkı temsil eden bir yönetimi bulunan egemen ve bağımsız Devletlerin toprak bütünlüğü ya da siyasal birliğini tamamen ya da bir kısmı ile parçalayacak ya da bozacak olan herhangi bir harekete izin veriyormuş ya da bunu teşvik ediyormuş gibi yorumlanamaz.”

Self determinasyon hakkı kendi içerisinde iç self determinasyon ve dış self determinasyon olarak ikiye ayrılmaktadır. İç self determinasyon hakkı ve dış self determinasyon hakkı ayrımı, hiçbir yazılı metinde belirtilmemiş olmakla birlikte devlet uygulamaları ile örf adet hukuku çerçevesinde ortaya atılmıştır⁶⁸. Dış self determinasyon hakkı “...bağımsız devlet kurma hakkı dahil olmak üzere, bir halkın dilediği devlete bağlı olmayı seçme hakkını...”⁶⁹ ifade etmektedir. İç self determinasyon hakkı ise, “...bir halkın dilediği yönetim biçimini ve yöneticilerini, herhangi bir dış baskı olmadan seçme özgürlüklerinin...”⁷⁰ olmasını ifade etmektedir. İç self determinasyon hakkının siyasi idare biçimine ilişkin olan yönünün ekonomik bir anlama bürünmeye başlamasıyla birlikte, iç self determinasyon hakkının

⁶⁵ Senese Salvatore, ‘External and Internal Self-Determination’ (1989) 6 Social Justice 19, 19

⁶⁶ Özlem Yücel, ‘Halkların Ekonomik (İktisadi) Self Determinasyon Hakkı ve Afrika’daki Halklar’ (2014) 4 Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 89, 92

⁶⁷ Özlem Yücel, ‘Filistin’de İnsan Hakları İhlalleri ve Türkiye’ (2018) 10 Middle Eastern Studies 40, 45.

⁶⁸ Ünlü (n 1) 94

⁶⁹ Yücel (n 67) 93

⁷⁰ ibid.

içinden üçüncü bir self determinasyon hakkı olan ekonomik self determinasyon hakkı meydana gelmiştir⁷¹. Dolayısıyla günümüzde üç tip self determinasyon hakkının varlığından bahsedilmektedir.

Shaw'un ve Crawford'un da değindiği üzere halkların kendi geleceğini tayin etme hakkının hukuki boyutu koloniler bakımından bağımsızlıklarını ilan etme durumunda kesin dururken bunun dışındaki hallerde tartışmaya açıktır^{72,73}. Ayrıca Aust'un da ifade ettiği üzere her ne kadar self determinasyon hakkının kullanılmasıyla devletlerden ayrılışın başka devletlerce tanınması hukuki olarak yasak olmasa da devletler bu konuya temkinli yaklaşmaktadır⁷⁴. Zira, self determinasyon hakkının bir manada halkın kendi yönetim biçimine ilişkin karar verme özgürlüğü olmasından dolayı toprak bütünlüğü ilkesini devletler daha önemli görebilmektedir. Lowe'a göre de siyasi imalarının çok olması sebebiyle self determinasyon hakkına ilişkin tanımlar tartışmalıdır⁷⁵. Bundan dolayı da self determinasyon hakkı, siyasi yön olarak baskındır ve uygulamada bu hakkın kullanımında çifte standart mevcuttur⁷⁶. Öyle ki *“Bir zamanlar self-determinasyon hakkını görmezden gelenler, hatta hiçbir şey olarak algılayanlar, şimdi self-determinasyonu her şey olarak görmektedirler.”*⁷⁷ denilebilir.

Ezcümle, self determinasyon hakkı uluslararası hukukta mevcut olan çok önemli bir haktır ve bu hakkın halkların elinden alınması mümkün değildir. Ancak self determinasyon hakkının, devletlerin toprak bütünlüğü ilkesi bağlamında siyasi açıdan yorumlanması mümkün olduğu için self determinasyon hakkının kullanılması zorlaştırılabilmektedir.

Self determinasyon hakkını Kırım'ın ilhaki bağlamında inceleyecek olursak, Kırım halkının self determinasyon hakkını kullandığına ilişkin söylenebilecek en büyük argüman Kırım halkının 16 Mart 2014 tarihli referandumla Rusya'ya bağlanma iradesini gösterdiği'dir. Rusya devlet başkanı Vladimir Putin 17 Mart'ta yaptığı açıklamayla 16 Mart'ta yapılan referandumun uluslararası hukuka ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasına uygun olduğuna vurgu yapmış ve emsal bir olay olarak Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılışını vermiştir⁷⁸. Putin, Kırım'da

⁷¹ ibid.

⁷² James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law* (Oxford University Press, 2012) 141

⁷³ Malcolm N Shaw, *International Law* (Cambridge University Press, 2008) 257

⁷⁴ Anthony Aust, *Handbook of International Law* (Cambridge University Press, 2005) 23

⁷⁵ Vaughan Lowe, *International Law* (Oxford University Press, 2007) 114

⁷⁶ Abdullah Uz, 'Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı' (2007) 3 Uluslararası Hukuk ve Politika 60, 79

⁷⁷ ibid 81

⁷⁸ Dayı (n 2) 94

yaşayan insanların ifade özgürlüğü ve self determinasyon hakkının olduğuna da vurguda bulunmuştur⁷⁹.

Bu noktada dikkatle incelenmesi gereken nokta referandumun meşru bir zeminde gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Referandum olana kadar Rusya, Kırım'da Rus askeri birliklerinin bulunduğunu ısrarla reddetse de referandumdan sonra Vladimir Putin, Rus askerinin Kırım'daki meşru müdafaa birliklerine destek amaçlı olarak Kırım'da olduğunu dile getirmiştir⁸⁰. Dolayısıyla Rusya'nın iddiasına göre Rus askerinin Kırım'da bulunuşu meşru savunma birliklerine yardım amaçlıdır. Avrupa Birliği Dışişleri Konseyinin 17 Mart 2014'te almış olduğu karara göreyse, Kırım'daki referandum silahlı askerlerin aleni mevcudiyeti altında, gazeteci ve sivil aktivistlerin korkutulduğu bir ortamda ve Ukrayna televizyonlarının karartılıp Kırım'a giriş çıkışın engellendiği bir ortamda yapılmıştır⁸¹. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da 27 Mart 2014'te Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği ve yapılan sözde referandumun tanınmaması gerektiğini içeren tavsiye niteliğinde bir karar almıştır⁸². Buna karşılık Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de yedi kez bu konu için toplanmış ama Rusya her seferinde veto hakkını kullandığı için bir sonuç alınamamıştır⁸³.

Self determinasyon hakkının Kırım halkı tarafından kullanılma imkanının mevcut olup olmadığını bir kenara bırakacak olursak, Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılıp Rusya'ya dahil olmasına yol açan referandum Ukrayna Anayasası'na aykırı gözükmektedir⁸⁴. Yani referandumun meşru bir ortamda yapıldığı düşünülse dahi yapılan referandumla Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasının, Ukrayna'nın egemenliğine aykırı bir durum olup olmadığı tartışmalıdır. Ukrayna Anayasası'nın 73. Maddesindeki düzenleme, "*Ukrayna topraklarında yapılan değişiklikler bütün Ukrayna halkının referanduma katılımıyla gerçekleştirilmelidir.*" şeklindedir. Dolayısıyla 1996 tarihli Ukrayna Anayasası'na göre, Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası olan Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin tek başına alacağı bir referandum kararı ve Rusya'ya bağlanma kararı, Ukrayna iç hukukuna aykırı olacaktır. Bununla birlikte bu referandumun uluslararası hukuktaki genel bir ilke niteliğinde olan ülkelerin egemenlik hakkına saygı duyma ilkesine (respect the sovereignty) de aykırılık teşkil ettiği söylenebilmektedir. Çünkü Ukrayna'nın

⁷⁹ ibid.

⁸⁰ Paul (n 62) 2

⁸¹ Ünlü (n 1) 120

⁸² UN, 'General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region' (2014) <<https://www.un.org/press/en/2014/ga11493.doc.htm>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022

⁸³ UN News, 'UN Security Council Action on Crimea Referendum Blocked' (2014) <<https://news.un.org/en/story/2014/03/464002-un-security-council-action-crimea-referendum-blocked>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022

⁸⁴ Zengin (n 8) 71

toprakları üzerinde sahip olduğu egemenlik hakkına Rusya tarafından saygı duyulmayarak referandum düzenlenmiş olması uluslararası hukuka aykırı olacaktır.

Ukrayna Anayasası'nı ihlal eden bir durum olmadığı varsayılsa dahi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1 Numaralı Protokolün 3'üncü maddesine göre taraf devletler, "...*halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı...*" taahhüt etmişlerdir. Bu maddeyle ilke olarak esasında popüler olmayan azınlık seçmenlerin seçim kapsamı dışında kalmasının engellenmesinin sağlanması amaçlanmaktadır⁸⁵. Yine aynı şekilde 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 25. maddesine göre, seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmelerini güvence altına alan bir ortamda oy kullanma hakkı vardır. Aynı şekilde Venedik Komisyonu bünyesinde hazırlanmış 17 Mart 2007 tarihli Referandumlara Dair İyi Uygulama Koduna göre de yumuşak hukuk niteliğinde birtakım yükümlülükler mevcuttur. Bu şartlardan bazıları fırsat eşitliği ve referandumda sorulan soruların açık olması şeklindedir⁸⁶. Burada genel manada bakıldığında referandumda Tatarların söz hakkının olmaması ve seçimlerde sorulan soruların "evet" veya "hayır" cevaplarını barındıran nitelikte olmaması gibi sebeplerden dolayı seçimlerin adil ortamlarda gerçekleştirilmediği söylenebilmektedir⁸⁷. Venedik Komisyonununun 762/2014 sayılı raporunda referandumun sadece bağımsızlık ya da 1992 Anayasasına geri dönüşü barındırması mevcut anayasal düzenin devamına yönelik doğrudan bir ifade olarak yorumlanamayacaktır. Üstelik 1992 Anayasasına geri dönüş ifadesi de Eylül 1992'de yapılan esaslı değişiklikleri kapsayıp kapsamaması bakımından açık değildir. Her ne kadar yapılan bu referandumun adil olup olmadığı iç hukuku ilgilendiren bir mesele olsa da uluslararası toplum açısından self determinasyon hakkının meşru ortamda kullanılmadığına ilişkin kuşklar oluşturmaktadır.

Aslına bakılırsa tüm bu değerlendirmeler sonucunda yapılan bu referandumun plebisit bir referandum olduğu da iddia edilebilir. Zira plebisit usulüne olağanüstü dönemlerde ve antidemokratik usullerde başvurulduğu söylenebilmektedir⁸⁸. Plebisit yarı doğrudan demokrasinin araçlarından biri olan referandumdan bir sapma teşkil etmektedir. Bununla birlikte demokratik devletin temel özelliklerinden ikisi halkın yönetime katılımı ve serbest seçimlerdir⁸⁹. Fakat Kırım'da yapılan referandumun demokratik devletle bağdaşır bir yanı

⁸⁵ DJ Harris, M. O'Boyle, E. P. Bates ve C.M. Buckley, *Law Of The European Convention On Human Rights* (Oxford University Press 2018) 941

⁸⁶ Ünlü (n 1) 121–122

⁸⁷ ibid 122

⁸⁸ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I* (Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2020) 763

⁸⁹ Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri* (Seçkin Yayıncılık, 2021) 346

gözükmektedir. Dolayısıyla yapılan bu referandumun bir plebisit referandum olduğu da iddia edilebilir gözükmektedir.

Rusya'nın bir diğer iddiasıysa “...Batı dünyasının Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılışına aktif olarak destek verdiklerini ama Kırım için aynı durum söz konusu olduğunda bunun karşısında...”⁹⁰ durdukları şeklindedir. Ayrıca Rus yetkililer Kırım'ın ilhakından sonra “...ABD ve Batı ülkelerini ikiyüzlülükle ve çifte standart uygulamakla suçlamışlardır.”⁹¹ denilebilir. Aslına bakılırsa bir manada Rusya, Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılışında batı dünyasının sessiz kalışına bir tepki olarak Kırım'ın ilhaka giden yolda kendisine dayanak oluşturmuştur. Oysaki, “...Kosova'da bulunan uzun tarihsel arka planın Kırım vakasında olmadığı Rusya'nın kuvvet kullanmasının ve Kırım'ın ilhakinin tam anlamıyla bir oldubitti olduğu ve çok fazla siyasi saik taşıdığı anlaşılmaktadır.”⁹². Zira, Kırım'daki Rusların uzun bir tarihsel arka planı bulunmamakta ve Kırım halkının esaslı unsurunu teşkil eden Kırım Tatarlarının katılmadığı bir referandumla Kırım halkının self determinasyon hakkını kullandığını düşünmek hatalı olabilmektedir. Ayrıca Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılışıyla Kırım'ın Rusya'dan ayrılışı karşılaştırıldığında; “...NATO'nun Kosova müdahalesi sonrasında Sırbistan topraklarında başka bölgelerde yeni çatışmalar başlamadığı gibi Kosova bölgesindeki çatışmalar da sona ermiştir.”⁹³ denilebilirken, Kırım'ın ilhaki içinse aynı şeyleri söylemek çok zordur ve hatta bu bağlamda günümüzde ayrılıkçı hareketlerin giderek arttığını söylemek mümkündür.

B. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞI VE KIRIM'IN İLHAKI

Kuvvet kullanılmasını evrensel düzeyde yasaklamış olan ilk anlaşma olarak karşımıza Birleşmiş Milletler Şartı çıkmaktadır⁹⁴. 24 Ağustos 1945 tarihli ve 6092 Sayılı Resmî Gazetede Türkçe olarak yayınlanmış Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddenin 4. Fıkrası şu şekildedir: “Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilmeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına

⁹⁰ Zengin (n 8) 71

⁹¹ ibid.

⁹² Abdullah Tunç ve Hamdi Fırat Büyük, ‘Kosova ve Kırım Vakalarının Uluslararası Hukuk Perspektifinden Karşılaştırmalı Bir Analizi’ [2016] Uluslararası Suçlar ve Tarih 35, 155–156

⁹³ ibid 155.

⁹⁴ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk* (Turhan Kitabevi, 2019) 551

başvurmaktan kaçınırlar.”. Bu düzenlemeden de anlaşılacağı üzere uluslararası düzeyde devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanımı açıkça yasaklanmıştır. Ayrıca bu maddedeki düzenlemedeki *“herhangi bir başka devlet”* ibaresinden de görüleceği üzere kuvvet kullanma yasağı Birleşmiş Milletler üyesi ülkeleri kapsadığı gibi üye olmayan devletleri de kapsamaktadır⁹⁵. Günümüzde devletlerin kuvvet kullanımı Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 42. maddesine göre Güvenlik Konseyi’nin alacağı barış gücü oluşturulması kararıyla mümkün olabilmektedir. Güvenlik Konseyi’nde bulunan daimî beş üyenin veto hakkının bulunması sebebiyle uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması bazen mümkün olmamaktadır. Barış ve güvenliğin sağlanamaması sebebiyle *“...sıkıntıyı aşabilmek amacıyla harekete geçen Genel Kurul tarafından alınan Barış İçin Birlik Kararı’nın, bu anlamda önemli bir alternatif.”*⁹⁶ olduğu ifade edilmektedir. Yani, esasen Güvenlik Konseyi’nin alacağı kararlar devletlerin kuvvet kullanımı meşru olsa da bunun mümkün olamaması halinde Genel Kurul tarafından alınacak barış için birlik kararı ile de barış ve güvenliğin tesisi mümkün olabilmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağı mevcut olmakla birlikte birtakım istisnalarla kuvvet kullanma, hukuka uygun bir hale gelmektedir. Bunlar; meşru savunma, İkinci Dünya Savaşı itilaf devletlerine karşı kuvvet kullanılması, Birleşmiş Milletler kararları uyarınca kuvvet kullanma ve Birleşmiş Milletler çerçevesinde özel askeri antlaşmalar yapılan kadar beş büyük devlete tanınan kuvvet kullanma yetkisi şeklindedir⁹⁷. Bu istisnalardan günümüzde en çok kullanılanı ise meşru savunma hakkıdır denilebilir.

Meşru savunma hakkı Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 51’inci maddesinde düzenlenmiştir. Meşru savunma hakkına başvurulabilmesi için bir silahlı saldırıya hedef olunması gerekliliği 51’inci maddeden anlaşılmaktadır⁹⁸. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun aldığı 1974 tarihli *“Saldırının Tanımı Kararı”* gereğince, uluslararası hukuka göre, kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak değerlendirilecek eylemler sayılmıştır. Burada yapılan saldırı tanımının Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 2’nci maddesinin 4’üncü fıkrasıyla uyumlu olduğu söylenebilmektedir⁹⁹. Bu kararın 4’üncü maddesinde saldırının burada gösterilen fiillerle sınırlı olmadığı gösterilmiş ve buna benzer fiillerin de saldırı olarak

⁹⁵ ibid 552

⁹⁶ Ahmet Hamdi Topal, ‘Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı’nın Uygulanabilirliği’ [2014] Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 101, 122

⁹⁷ Pazarıcı (n 94) 554

⁹⁸ ibid 555

⁹⁹ Cengiz (n 45) 4943

nitelendirilebileceği ifade edilmiştir¹⁰⁰. Crawford'a göreyse saldırının her olay bakımından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir¹⁰¹.

Meşru savunmadan bahsedebilmek için, kullanılan karşı kuvvetin gerekli ve orantılı olması gerekmektedir¹⁰². Meşru savunmanın gerekliliği, meşru savunma hakkını kullanan devletin kuvvet kullanımında başka seçeneğinin olmayışını ifade ederken; orantılı olması, meşru savunmada kullanılan kuvvetin büyüklüğü, süresi ve hedefi bakımından gelen saldırıyla uygun olmasını ifade etmektedir¹⁰³. Yani meşru savunma hakkı, saldırının muhatabı devlete veya unsurlara karşı, saldırının önlenmesi amacıyla orantılı olarak kuvvet kullanma hakkını ifade etmektedir. Meşru savunma hakkı, bireysel veya kolektif olarak da kullanılabilir¹⁰⁴. Kolektif meşru müdafaa hakkının kullanılması, saldırıya uğradığını düşünen devletin, başka bir devletten yardım istemesine bağlıdır.

Özetle ifade etmek gerekirse, kuvvet kullanma yasağı, barış ve güvenliğin tesisi amacıyla uluslararası hukukta mevcut olan ve devletlerin her türlü kuvvet kullanımından kaçınması gerektiğini öngören bir yasaktır. Kuvvet kullanma yasağına rağmen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla kuvvet kullanma meşru hale gelebilmektedir. Kuvvet kullanma yasağının en büyük istisnası ise meşru savunmadır. Meşru savunma hakkıysa, mevcut bir saldırının olması ve bu saldırıya karşı kullanılacak kuvvet kullanımının gerekli ve orantılı olması şartlarıyla uluslararası hukukta mevcut olan bir haktır.

Bu bağlamda Kırım'ın ilhakını uluslararası hukuktaki kuvvet kullanma yasağıyla birlikte incelemek gerekmektedir. Kırım'ın 2014 yılında ilhak edilmesi sürecine ilişkin verdiğimiz bilgiler ışığında Rusya'ya ait birliklerin Kırım'da buldukları görülmektedir. Ancak, daha önce ifade edildiği üzere Rusya, Rus birliklerinin Kırım'da çatışmaları önlemek amacıyla bulunduğunu iddia etmektedir. Birleşmiş Milletler Rusya temsilcisi Churkin ise Rus birliklerinin 1997 tarihli Karadeniz Filosu Antlaşması gereğince Kırım'da bulunduğunu ifade etmiştir¹⁰⁵. Avrupa Birliği Konseyi ise 3 Mart 2014 tarihli toplantısında Rusya'yı kınadıklarını ve Rusya'nın 1997 tarihli antlaşmadaki alanın dışına çıktığını ifade etmiştir¹⁰⁶. Dolayısıyla

¹⁰⁰ Hazir Nuhic, 'Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler Kararları Çerçevesinde Saldırı Kavramı' (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010) 11

¹⁰¹ Crawford (n 72) 749.

¹⁰² ibid.

¹⁰³ ibid.

¹⁰⁴ Lowe (n 75) 279

¹⁰⁵ DW, 'Crimea Leader Calls for Russian Help to Restore Calm in the Semi-Autonomous Region' (2014)

<<https://www.dw.com/en/crimea-leader-calls-for-russian-help-to-restore-calm-in-the-semi-autonomous-region/a-17466621>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022

¹⁰⁶ Dayı (n 2) 124

Rusya'nın yapmış olduğu süreç yönetimi sayesinde Kırım'daki Rus askeri unsurlarının bulunuşunun kuvvet kullanma yasağını ihlal edip etmediği konusunda kesin bir yargıda bulunulamamaktadır.

Yukarıda da izah edildiği üzere Putin, Rus askeri birliklerinin Kırım'daki meşru savunma birliklerine destek amaçlı orada olduğunu iddia etmiştir. Ancak Kırım'da kimin meşru savunma hakkını kime karşı kullandığı şüphelidir. Her ne kadar Rusya yanlısı Sergey Aksyonov yukarıda açıklandığı üzere baskı altında Kırım devlet başkanı seçilmiş ve Rusya'yı ülkesine yardım için çağırışsa¹⁰⁷ da bu çağrının kolektif meşru savunma hakkı kapsamında bir çağrı olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği şüphelidir. Ukrayna Meclis Başkanı da aynı şekilde Sergey Aksyonov ve Kırım meclisinin aldığı kararların meşru olmadığını ifade etmiştir¹⁰⁸. Aynı şekilde Ukrayna devrik lideri Yanukoviç'in 1 Mart 2014'te Rusya'ya mektup yazıp yardım çağrısında bulunmasının da kolektif meşru savunma kapsamında değerlendirilmesi tartışmalıdır. Çünkü, Yanukoviç, 22 Şubat 2014'te cumhurbaşkanlığı görevinden alınmış ve yukarıda da izah edildiği üzere 1 Mart 2014'te Rusya'dan yardım istemiştir.

Ukrayna üzerinde hangi grubun kimleri hedef aldığı ortaya konamasa da hükümet karşıtı bir iç karışıklık olduğu ortadadır. Bu noktada, uluslararası olmayan bir iç karışıklığın, devletin egemenlik yetkisi içinde değerlendirilmesi gerekmektedir¹⁰⁹. Aksyonov'un Kırım'ın kime karşı meşru savunma hakkının doğduğunu da göstermesi gerekse de böyle bir şey gösterilmemiştir. Dolayısıyla kolektif meşru müdafaa hakkının doğduğundan bahsedebilmek mümkün gözükmemektedir. Yani, Kırım'ın Ukrayna'ya karşı mı yoksa Rus milislere karşı mı meşru savunma hakkının doğduğu belli değildir. Dolayısıyla Kırım'ın ve Kırım'ın çağrısı üzerine Rusya'nın meşru savunma hakkının doğduğundan söz edebilmek için Kırım'a karşı Kırım dışındaki unsurlar tarafından bir saldırının olması gerekirken böyle bir durum söz konusu değildir.

Ukrayna ve Kırım'a Rusya tarafından asker gönderilmiş olması, Ukrayna kara parçasında iki havalimanının ele geçirilmiş olması, Ukrayna askeri üslerinin kuşatılmış olması ve askeri birliklerin Ukrayna sınırında konuşlanması eylemleri uluslararası hukuka göre açıkça saldırı niteliğinde eylemlerdir¹¹⁰. Ancak bu noktada Rusya'nın saldırı niteliğinde fiillerin

¹⁰⁷ Cengiz (n 45) 4950

¹⁰⁸ ibid 4939

¹⁰⁹ ibid 4948

¹¹⁰ ibid 4950

olmadığının ve meşru savunma birliklerine yardım amaçlı orada bulduklarının iddia etmesi meseleyi karmaşık hale getirmiştir.

Bu noktada bazıları uluslararası toplum tarafından Rusya üzerinde baskı uygulanmak suretiyle Rusya'nın Kırım'dan geri çekilebileceğini düşünmekte ve Kırım'ın hala *de jure* (hukuki) olarak Ukrayna'ya bağlı olduğunu ifade etmektedir¹¹¹. Bazıları ise Rusya tarafından Kırım Yarımadasındaki sosyal ve etnik yapının değiştirildiğinin aşikâr olduğunu söylemektedir¹¹². Bu etnik yapının Rusya tarafından değiştirilmesi ise Kırım'ın ilhakına ön ayak olmuştur denilebilmektedir. Diğer taraftansa Ukrayna'nın Kırım'ın uluslararası arenadaki bağımsızlığına kavuşması için Kırım Tatarları ile iş birliği yapmasının stratejik öneme sahip olduğu da söylenmektedir¹¹³.

SONUÇ

Kırım'ın tarihsel arka planı incelendiğinde görülmüştür ki; Kırım'da esaslı unsur olarak bulunan halk Kırım Tatarları olmuştur. Ancak Kırım Tatarlarının karşılaştığı zor şartlar, zulüm ve sürgünler nedeniyle ciddi sayıda ölümlerle yüz yüze geldiği görülmüştür. Kırım'da yaşanan sürgünlerin akabinde yaşanan geri dönüş hareketiyle Kırım Tatarları Kırım'a tekrar dönmüşse de azınlık durumunda kalmışlardır.

Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından ilhakından önce Kırım, Kırım Özerk Cumhuriyeti olarak anılan ancak Ukrayna'ya sıkı sıkıya bağlı olan bağımsız bir devlet statüsündedir. Zira, Ukrayna Anayasasının 2. maddesine göre Ukrayna üniter bir devlettir ve 134. maddesine göreyse Kırım Özerk Cumhuriyeti Ukrayna'ya sıkı sıkı bağlı ve Ukrayna Anayasasının kendisine tanıdığı yetkiler çerçevesinde karar veren özerk bir bölgedir. Kırım'ın 1954 yılında hediye niteliğinde Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandığı ve 1991 yılında yapılan referandumla tekrar Rusya'ya bağlandığı ancak SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yine Ukrayna'ya bağlandığı görülmüştür. Bu manada Rusya'nın iddiası Kırım'ın hep Rusya'ya ait olduğu yönündedir. Ancak unutulmuş bir nokta vardır ki tarihsel olarak Rusya'nın Kırım üzerindeki hakimiyeti sadece yetmiş üç yıl olmuştur. Rusların dört yüz yıldan fazla bir süre

¹¹¹ Ünlü (n 1) 143

¹¹² Zengin (n 8) 70

¹¹³ Yeliz Öz, 'Minority Rights in Ukraine Before and After The Illegal Annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014: The Case of Crimean Tatars' (Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2020) 107-108

Kırım'ın asıl sahibi olarak görülebilecek olan Kırım Tatarlarına yaptığı zulmü ve sürgünü görmezden geliyor oluşu son derece düşündürücüdür.

Kırım'ın Rusya'ya bağlanışını öngören referandum, Rus askerlerinin dolaylı olarak baskısı altında yapılmıştır. Referandumun hemen öncesinde Rus yanlısı Sergey Aksyonov, Kırım meclisinde Başbakan seçilmiş ve Rusya'ya bağlanmayı öngören referandumun yapılmasına karar verilmiştir. Her ne kadar Rusya tarafından meselenin meşruiyetinin sağlanması bağlamında askerlerin maskeli olması ve Rus birliklerinin meşru savunma hakkını kullanan birliklere yardım amaçlı orada olduğu öne sürülse de bunların hatalı tespitler olduğuna yönelik ciddi deliller mevcuttur. Rus askerinin orada mevcudiyeti olmasa dahi referandumun demokratik ve baskıcı olmayan yollardan yapılmadığı ortadadır. Zira, yapılan referandum öncesinde Ukrayna basını sansürlenmiş, bölgede gerilim hat safhaya ulaşmış ve fırsat eşitliği oluşturulmamıştır. Referandumda halka yöneltilen sorulardan hiçbiri mevcut durumun devamı ifadesini yani 1996 Ukrayna anayasasına bağlı olarak yönetimin aynen devamını içermemektedir. Kırım'ın esaslı unsurunu teşkil eden Kırım Tatarları referandumu boykot etmiş ve seçimin meşru yollardan yapılmadığını öne sürmüşlerdir. Bu noktada yapılan bu referandumun plebisit bir referandum olduğu da iddia edilebilir nitelikte gözükmemektedir.

Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in iddia ettiği üzere Kırım halkının 2014 yılındaki referandumla self determinasyon hakkını kullandığını düşünmek, referandumun yapıldığı baskıcı ortam dahilinde hatalı bir tespit olacaktır. Self determinasyon hakkının kullanılması her ne kadar meşru olsa da bu hakkın kötüye kullanılması düşünülemeyecektir. Zira, demokratik olmayan bir ortamda ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne aykırı olarak gerçekleştirilen bir referandumla, halkın kendi kaderini tayin etme hakkını kullandığını düşünmek hatalı bir tespit olacaktır.

Uluslararası hukuktaki kuvvet kullanma yasağının ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün Rusya tarafından ihlal edildiğine ilişkin ciddi deliller mevcuttur. Ancak Rusya tarafından bu meselenin üstü kapatılmaya çalışılmaktadır. Kırım Başbakanı Aksyonov ve Ukrayna devrik lideri Yanukoviç'in Rusya'dan yardım çağrısında bulunduğu ve Rusya'nın iddia ettiği gibi meşru savunma birliklerine yardım amaçlı olarak Rus askerlerinin Kırım'da bulunduğu düşünülse dahi Kırım halkının meşru savunma hakkının doğup doğmadığı şüphelidir. Dolayısıyla burada kuvvet kullanma yasağının meşru olacağı tek istisna olan meşru savunma hakkının Kırım'ın ilhakkında öne sürülebilmesi kanımızca tartışmalıdır ve muhtemel gözükmemektedir. Zira, Ukrayna'nın iç meselesi olarak meydana gelen hükümet karşıtı iç

isyanlardan meşru savunma hakkının doğduğuna ilişkin bir tespitte bulunmak sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Al Jazeera Türk, 'Kırım Tatarları Sonuca Tepkili' (2014) <<http://www.aljazeera.com.tr/aljazeera-ozel/kirim-tatarlari-sonuca-tepkili>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Aust A, *Handbook of International Law* (1st ed, Cambridge University Press 2005)
- BBC News, 'Ukraine crisis: Crimea always been part of Russia, says Putin' (2014) <<https://www.bbc.com/news/av/world-europe-26624471>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Cengiz A, 'Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı Kapsamında Rusya-Ukrayna Krizinin ve Kırım'ın İlhakının Değerlendirilmesi' (2017) 15 Legal Hukuk Dergisi 4931
- Crawford J, *Brownlie's Principles of Public International Law* (8th ed, Oxford University Press 2012)
- Dayı E, 'Siyasi ve Hukuki Boyutlarıyla Sovyet Sonrası Rusya-Ukrayna İlişkileri ve Kırım Krizi' (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi 2019)
- DW, 'Crimea Leader Calls for Russian Help to Restore Calm in the Semi-Autonomous Region' (2014) <<https://www.dw.com/en/crimea-leader-calls-for-russian-help-to-restore-calm-in-the-semi-autonomous-region/a-17466621>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- DW, 'G7'den Rusya'ya: Kırım'ın İlhakını Tanımayacağız' (2021) <<https://p.dw.com/p/3qoBA>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Eren A, *Anayasa Hukuku Dersleri* (3rd ed, Seçkin Yayıncılık 2021)
- Gözler K, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I* (2nd ed, Ekin Basım Yayın Dağıtım 2020)
- Harris DJ, O'Boyle M, Bates E.P ve Buckley M, *Law Of The European Convention On Human Rights* (4th ed, Oxford University Press 2018)
- Hürriyet, 'Rusya, Kırım'ın İlhak Edilişinin 8. Yıldönümü Kutladı...' (2022) <<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-kirim-in-ilhak-edilisinin-8-yildonumu-kutladi-putinin-konusmasindaki-tuhaf-aksilik-dikkat-cekti-42025512>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Karabulut AN, 'Eski Savaş, Yeni Strateji: Rusya'nın Yirmibirinci Yüzyıldaki Hibrit Savaş Doktrini ve Ukrayna Krizi'ndeki Uygulaması' (2016) 13 Uluslararası İlişkiler/International Relations 25-42
- Kireççi MA ve Tezcan S, 'Kırım'ın Kısa Tarihi' [2015] Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi

- Lowe V, *International Law* (1st ed, Oxford University Press 2007)
- Marxsen C, 'The Crimea Crisis – An International Law Perspective' (Social Science Research Network 2014) SSRN Scholarly Paper ID 2520530 <<https://papers.ssrn.com/abstract=2520530>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Nuhiç H, 'Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler Kararları Çerçevesinde Saldırı Kavramı' (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 2010)
- Öz Y, 'Minority Rights in Ukraine Before and After The Illegal Annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014: The Case of Crimean Tatars' (Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi 2020)
- Paul A, 'Crimea One Year after Russian Annexation' (2015) <<https://www.epc.eu/en/Publications/Crimea-one-year-after-Russian-annexation~215ef8>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Pazarcı H, *Uluslararası Hukuk* (18th ed, Turhan Kitabevi 2019)
- Reuters, 'Ukraine, Russia Agree Crimea Truce until March 21: Ukraine Minister' (2014) <<https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-truce/idUSBREA2F0DP20140316>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Reuters, 'Ukraine Says Russian Troops in Crimea Have Doubled to 30,000' (2014) <<https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-troops/ukraine-says-russian-troops-in-crimea-have-doubled-to-30000-idUSBREA260PW20140307>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Salvatore S, 'External and Internal Self-Determination' (1989) 6 (1) Social Justice 19-25
- Shaw MN, *International Law* (6th ed, Cambridge University Press 2008)
- Taşdemir F ve Özer A, 'Uluslararası Hukuk Açısından Kırım Sorunu: Kosova'nın Rövanşı Mı?' (2015) 10 Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 43-61
- Topal AH, 'Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı'nın Uygulanabilirliği' [2014] Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 101-126
- Tunç A ve Büyük HF, 'Kosova ve Kırım Vakalarının Uluslararası Hukuk Perspektifinden Karşılaştırmalı Bir Analizi' [2016] Uluslararası Suçlar ve Tarih 35
- UN, 'General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region' (2014) <<https://www.un.org/press/en/2014/ga11493.doc.htm>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- UN News, 'UN Security Council Action on Crimea Referendum Blocked' (2014) <<https://news.un.org/en/story/2014/03/464002-un-security-council-action-crimea-referendum-blocked>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- UN Security Council, 'Security Council 7125th Meeting' (2014) <<https://undocs.org/en/S/PV.7125>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2022

- UN Treaty Handbook, *Treaty Handbook* (United Nations Publication 2012)
<https://treaties.un.org/pages/Resource.aspx?path=Publication/TH/Page1_en.xml>
Erişim Tarihi 19 Nisan 2022
- Ünlü F, 'Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı Açısından Kırım Sorunu' (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi 2017)
- Uz A, 'Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı' (2007) 3 Uluslararası Hukuk ve Politika 60-81
- Yücel Ö, 'Halkların Ekonomik (İktisadi) Self Determinasyon Hakkı ve Afrika'daki Halklar' (2014) 4 Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 89-100
- Yücel Ö, 'Filistin'de İnsan Hakları İhlalleri ve Türkiye' (2018) 10 Middle Eastern Studies 40-61
- Zengin E, 'Uluslararası Hukukta Kendi Kaderini Tayin İlkesi ve Kırım'ın İlhakı'nın Bu Çerçeve de Değerlendirmesi' (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 2019)

